

Gyula Kisléghi Nagy

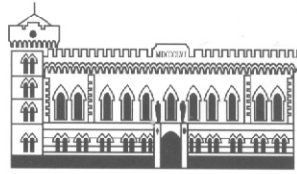
Journal arheologic

ARTRESS

COMPLEXUL
MUZEUL TĂRII CRĂȘURILOR ORADEA

Consiliul Județean Timiș

Muzeul Banatului Timișoara

Prepress interior:
Gabriel Cătălin Gheban

Concept și machetare copertă:
Laura Duduleanu și Cristian Graure

Fotografii:
Milan Șepețan

Corectura textului:
Daniela Tănase

© Muzeul Banatului Timișoara

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

KISLEGHI NAGY, GYULA

Jurnal arheologic / Gyula Kisleghi Nagy ; ed. îngrij. de Daniela Tănase ;
trad.: Elena Miklosik. - Timișoara : Artpress ; Oradea : Editura Muzeului
Țării Crișurilor, 2015

ISBN 978-973-108-676-7

ISBN 978-973-7621-85-6

I. Tănase, Daniela (ed.)

II. Miklósik, Ilona (trad.)

902

Editura S.C. ArtPress S.R.L.
Ro Timișoara, 300110
Strada P. Cermena, Nr. 1
Tel.: Fax: 0256/293.809
e-mail: artpress@artpress.com.ro
www.artpress.com.ro

CUPRINS

Daniela Tănase: <i>Cuvânt înainte</i>	5
Daniela Tănase: <i>Gyula Kisléghi Nagy - pionier al arheologiei bănăţene</i>	7
Gyula Kisléghi Nagy: <i>Jurnal arheologic</i>	19
Gyula Kisléghi Nagy: <i>Inventar arheologic</i>	181
Dan Leopold Ciobotaru: <i>Descoperiri preistorice din săpăturile lui Gyula Kisléghi Nagy</i>	213
Daniela Tănase: <i>Săpăturile lui Gyula Kisléghi Nagy în situri din mileniul I p. Chr. şi epoca medievală</i>	219
Erwin Gáll: <i>Gyula Kisléghi Nagy şi arheologia epocii „cuceririi maghiare”</i>	227

CUVÂNT ÎNAINTE

Volumul de față reprezintă editarea în limba română a primului tom al *Jurnalului arheologic* și a registrului de inventar arheologic ale lui Gyula Kisléghi Nagy (1861-1918), aflate în manuscris, în limba maghiară, în fondul documentar al Muzeului Banatului Timișoara. Acestea au fost publicate pentru prima oară în limba maghiară în Ungaria la Szeged, în anul 2010, sub egida muzeelor din Timișoara și Szeged.

Al doilea tom al *Jurnalului arheologic* nu a ajuns până la noi; știm despre existența sa doar din referirile cuprinse în paginile primului volum. La Muzeul Banatului se mai păstrează notițe ale lui Kisléghi de după anul 1909 (ultimele datând din 1913), dar acestea nu au fost incluse în prezentul volum deoarece ne-am dorit să publicăm *Jurnalul* așa cum a fost el gândit de autor. Acesta a transcris și corectat toate notițele și desenele de pe diverse caiete și carnețele despre săpăturile arheologice efectuate între anii 1893-1909, perioada cea mai fructuoasă a activității sale. Cercetările sale par să fi încetat după anul 1913, foarte probabil din motive de sănătate (despre suferințele sale aflăm chiar din paginile *Jurnalului*), și mai apoi din cauza izbucnirii primului război mondial.

Despre acest manuscris care a ajuns în posesia Muzeului Banatului în anul 1985, după aproape șapte decenii de la moartea autorului, se poate spune că a parcurs o întreagă odisee până a văzut lumina tiparului. În anii 1920, văduva lui Kisléghi a declarat autorităților că nu mai are nimic din documentele sale legate de colecția arheologică, acestea rămânând așadar în posesia familiei care s-a tot mutat în diverse imobile din Timișoara. Abia în anul 1985 rudele au donat muzeului timișorean arhiva personală a antecesorului lor. Au mai trecut apoi două decenii până s-a luat hotărârea ca acest jurnal să fie dat publicității.

Pentru traducerea în limba română a acestui *Jurnal Arheologic* am apelat la doamna Elena Miklosik, care a lucrat în Muzeul Banatului, mai întâi ca restauratoare de metale, apoi ca muzeografă la Secția de Artă (devenită mai târziu Muzeul de Artă Timișoara), fiind așadar familiarizată cu

limbajul de specialitate, precum și cu epoca în care a trăit Kisléghi. Îi mulțumesc călduros pentru că a acceptat să realizeze această traducere, precum și pentru contribuția adusă la lămurirea unor aspecte legate de societatea austro-ungară din jurul anului 1900. Fără concursul domniei sale, actualul text ar fi avut multe scăderi.

Traducerea acestui *Jurnal*, scris în limba maghiară în maniera unui intelectual ungar din secolul al XIX-lea, a fost deosebit de complexă și a necesitat uneori adaptarea textului pentru a fi cât mai inteligibil în limba română; uneori au fost oferite explicații în note de subsol. Din aceste considerente, am încercat să șlefuiim anumite exprimări, să folosim termeni moderni, fapt ce nu dăunează textului original, care mai păstrează exprimări ușor desuete.

Am menținut în text, în paranteze drepte, atât paginația originală a manuscrisului, cât și denumirea localităților și a unor instituții în limba maghiară. Tot în paranteze drepte sunt trecute cuvinte pe care traducătorul le-a introdus în text pentru ca acesta să fie ușor de înțeles, deoarece autorul omitea uneori verbele din fraze, sau a alăturat cuvântul mai potrivit decât cel folosit de autor.

Kisléghi a scris unitățile de măsură fără prescurtări, dar au fost cazuri în care față de textul original le-am prescurtat acolo unde ar fi dăunat exprimării în limba română.

Notele autorului sunt lăsate cu marcajul original, în formă de steluță sau de cruce. De asemenea, am păstrat unele note ale ediției publicate în limba maghiară și am introdus note ale traducătorului și ale editorului, de fiecare dată cu mențiunile respective.

Notele apar în text astfel:

- nota lui Erwin Gáll la ediția în limba maghiară a *Jurnalului arheologic*: notă E.G.
- nota traducătorului Elena Miklosik: notă E.M.
- nota editorului Daniela Tănase: notă D.T.

La note am încercat să oferim explicații pentru referirile livrăști, pentru cele la personaje istorice

sau la personalități culturale, la evenimente mai puțin cunoscute cititorilor de astăzi, precum și să traducem expresiile și textele din latină, franceză și germană.

În încheiere, se cuvin calde mulțumiri tuturor celor care au contribuit la realizarea acestui proiect editorial: doamnei Elena Miklosik, domnului Dan Leopold Ciobotaru (Muzeul Banatului Timișoara), domnului Erwin Gáll (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române din București), domnului Milan Șepețan (Muzeul Banatului Timișoara) pentru realizarea fotografiilor din volum, domnișoarei Laura Duduleanu (Facultatea de Arte

și Design Timișoara) și domnului Cristian Graure (Muzeul Banatului Timișoara) pentru concepția și machetarea copertei.

Mulțumiri speciale adresăm domnului Claudiu Ilaș, managerul Muzeului Banatului Timișoara, pentru sollicitudinea și bunăvoința cu care a susținut publicarea acestui volum.

Această carte se dorește a fi un omagiu postum adus lui Gyula Kisléghi Nagy, admirabil arheolog amator, care a scris la cumpăna secolelor XIX și XX o frumoasă pagină a istoriei arheologiei din Banat.

Daniela Tănase

GYULA KISLÉGGHI NAGY ȘI ARHEOLOGIA EPOCII „CUCERIRII MAGHIARE”¹

Erwin Gáll*

Fiind un amator într-o epocă în care s-au pus bazele instituțiilor arheologice², din mai multe motive Gyula Kisléghi Nagy nu a reușit să-

*Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București. E-mail: ardarichus9@yahoo.com

¹ Materialul arheologic al „maghiarilor cuceritori” (*a honfoglaló magyarság, Hungarian conquerors*) nu poate fi clasificat drept unul *etnospecific*, ci ca o manifestare culturală macroregională ce caracteriza în secolul X spații întinse ale Bazinului Carpatic. Inventarul arheologic (în special din necropole) din secolul al X-lea din Bazinul Carpatic sigur nu aparține unei populații cu o *identitate omogenă* (asemenea identității nici nu existau în perioada respectivă). La rândul lor, izvoarele narative, foarte subiective, se referă la folosirea a două limbi (Constantin Porfirogenetul), cu precizări despre integrarea structurală rapidă (preluarea armamentului, a modului de luptă și a vestimentației) a populațiilor slavofone (de ex. Regino) etc. Relațiile dintre *etnicitate și cultura materială* (în acest caz *cultura arheologică*) sunt *mobile, instabile și fluide* (astfel, în morminte nu putem vedea clar un individ aparținând unei etnii sau alteia), iar în inventarul arheologic se strecoară mai degrabă *diferite semne arheologice distinctive de ordin cultural, tradiții, relații, împletiri* care în mod normal pot fi doar în relații *indirecte* cu identități propriu-zise. Trebuie precizat și faptul că orice ființă umană are foarte multe identități. Astfel, noi alegem identități de ordin „etic” de genul „avar” sau „maghiar cuceritor” în mod subiectiv, deoarece în oricare epocă puteau să aibă mult mai mare relevanță, puteau să aibă alte posibilități de identificare, decât un tip de identitate. După părerea noastră, identificarea etnică prin materialul arheologic funerar nu este posibilă. Ceea ce reiese - uneori - din conglomeratul datelor arheologice sunt semnele arheologice ale suprastructurilor puterilor militaro-politice, într-un sistem în care poate fi urmărită, în primul rând, difuziunea modelelor (funerare, de modă) dinspre nucleele regiunilor către zonele periferice aflate sub influență sau stăpânire. K. K. 1996, 38; Bálint 2005, 37-56; Bálint 2006, 277-347; Gáll 2010, 281-283; Gáll 2013, Vol. I, 637-640, 821-824, 880-881, 900-903, 905-907. Toate acestea pot fi explicate prin teoria *centru-periferie* a lui Immanuel Wallerstein și prin cea a rețelelor aplicabile în sociologie și în sociologia istorică a lui Albert și Barabási: Wallerstein 1974; Wallerstein 1980; Barabási, Albert 1999, 509-512; Barabási 2013.

² Așa cum mi-am exprimat părerea și în alte studii, cercetarea și practicarea arheologiei în Transilvania, Crișana, Partium și Banat este consecința creării infrastructurii și dezvoltării arheologiei, pe de o parte sub influența dinspre Budapesta, pe de altă parte sub influența dinspre Viena în zonele germane. Pe drumul abrupt spre profesionalism, un prim pas important, un moment hotărâtor, poate fi socotită apariția lucrării lui Károly Torma în anul 1861, deoarece în aceasta se găseau germele ai spiritului critic și profesionalismului care lipseau cu desăvârșire în lucrările anterioare. Însă de crearea structurilor profesionale - în Transilvania, la Cluj - putem vorbi odată cu numirea lui Béla Pósta în fruntea catedrei de arheologie a Universității din Cluj, în anul 1898. Săpăturile, dar și tipul de publicații ale membrilor acestei școli, se deosebesc profund de cele anterioare. În acest sens, se poate aduce ca exemplu metoda de săpătură folosită de István Kovács la Bandu de Câmpie/Mezőbánd, care a rezistat aproape un secol fără a fi criticată (prima critică a săpăturii, dar și a rezultatelor lui Kovács, a efectuat-o Alpár Dobos: Dobos 2010-2011, 379-380). Despre evoluția arheologiei transilvane, vezi: Vékony 2003, 15-22; Gáll 2014, 219, 222-227, respectiv istoria școlii Pósta, vezi de exemplu: Buday 1925, 5-17; Csorba 1969-1970, 117-146; Vincze 2014. În ceea ce privește asociațiile de arheologie bănățene, acestea s-au orientat mai mult înspre specialiștii și instituțiile de la Budapesta, așa cum se poate observa de exemplu și din jurnalul, respectiv corespondența, lui Gyula Kisléghi Nagy.

și aprofundeze cunoștințele privind secolul al X-lea, spre deosebire de unii dintre contemporanii săi (de exemplu József Hampel, Géza Nagy etc.). Cauzele rezidă și în faptul că Kisléghi nu a terminat studii de specialitate, fiind un veritabil amator, dar care, prin abnegație și disciplină, a progresat atât din punct de vedere al săpăturilor de teren, cât și în ceea ce privește cunoștințele sale teoretice. Activitatea lui s-a concentrat în special asupra săpăturilor arheologice, respectiv asupra descrierii și prezentării acestora, neavând nici timp, nici posibilități de a studia problematica acestor descoperiri în biblioteci bine înzestrate, într-o contextualitate mai largă. De cele mai multe ori - așa se pare, s-a mulțumit să citeze operele lui József Hampel, respectiv uneori a prezentat unele analogii ale obiectelor rezultate din săpăturile sale. Cu toate acestea, din punct de vedere metodologic, dar și din punct de vedere al informațiilor, activitatea arheologului din Banat, în mod cert, ar fi influențat cercetarea epocii secolului al X-lea, dacă opera sa, *Jurnalul arheologic* (în original: *Archaeológiai Napló*), ar fi fost publicată în anii aceia de început de secol, respectiv dacă ai săi contemporani, în primul rând arheologii și academicienii care conduceau forurile științifice din „Doppel Monarchie” ar fi realizat noutățile (pe care le vom prezenta mai jos) rezultate din activitatea lui Kisléghi.

Între 1893-1909, în cursul cercetării a 14 situri funerare, a dezvelit necropole, grupuri de morminte și morminte singulare databile mai ales în secolul X, dar în unele cazuri poate că această datare ar trebui extinsă până la începutul secolului al XI-lea. Principala microzonă cercetată de către Kisléghi a fost cea a comunei actuale Dudeștii Vechi (Beșenova Veche/Óbesenyő), deoarece activitatea lui profesională se lega de această localitate (Harta 1. A-B).

Prima descoperire a lui Kisléghi cu privire la secolul X datează din 1898. Atunci, lângă localitatea Tomnatic, în locul numit de către localnici *Kleine*

Hügel - movila I, a cercetat două morminte. Din *Jurnalul arheologic* reiese că materialul arheologic și numismatic, în afară de o monedă, a ajuns în Muzeul Național Maghiar din Budapesta.

Cele trei aplice, un capăt de curea și o cataramă în formă de liră ajunse în Muzeul Național Maghiar exact în 1898, tocmai de la Tomnatic, probabil că provin din mormântul 2. Nu am putut identifica restul materialului, ceea ce ne determină să presupunem că fie s-a rătăcit în MNM, fie nici nu a fost predat. Înclinăm înspre cea de-a doua variantă, deoarece aceste materiale au fost inventariate în 1898, ori în registrul de inventar nu găsim alte date. În orice caz, potrivit jurnalului, materialul a fost trimis la Budapesta³. Ceea ce putem preciza foarte clar este că putem vorbi de două morminte, datate cu monede, pe care din păcate nu le mai putem identifica. Observațiile lui Kisléghi, potrivit cărora monedele ar fi fost perforate în patru locuri, ar fi indicii clare privind utilizarea lor pe curelele harnașamentului calului⁴ (Pl. I).

În legătură cu săpătura de la Tomnatic mai trebuie să adăugăm o altă observație: spre deosebire de săpăturile sale mai târzii, documentate atât prin descriere, cât și ilustrativ, în cazul acesta, din păcate, Kisléghi nu a realizat nici o schiță, iar descrierile sale sunt foarte sumare, semn că în perioada aceea, de sfârșit de secol XIX, era încă un veritabil amator. La săpături a participat și József Hampel, dovadă că cel mai important om al arheologiei din Ungaria nu avea nici pe de parte acribia de teren a lui Béla Pósta.

Observațiile lui Kisléghi în ceea ce privește poziția tolbei s-au dovedit a fi unul dintre cele mai importante rezultate ale sale privind secolul al X-lea. În contextul evoluției arheologiei cercetării siturilor funerare ale secolului X, cu atât mai laudabile sunt aceste rezultate, deoarece acestea vin după aproape 70 de ani de la primul mormânt dezvelit de Miklós Jankovich (1834)⁵, timp în care doar doi arheologi au reușit să identifice funcția structurii de fier găsite, de obicei, pe lângă schelete. După Géza Nagy, care a identificat prima oară resturile de fier de la Piliny ca fiind

structura de fier a tolbei⁶ și după cercetările lui András Jósa⁷, Kisléghi este al treilea arheolog care oferă o descriere de o calitate bună privind structura de fier a tolbei depuse în mormânt. Dacă descrierea unei tolbe din săpăturile sale de la Pusta Bucova - movila III a apărut și în revista *Archaeológiai Értesítő* în 1904⁸, observațiile sale privind descoperirile de la Pusta Bucova - movila VIII (movila Balthazar Antal) nu au fost publicate niciodată. În cazul acesta a reușit să observe poziția armăturii de fier a fundului tolbei, dar și faptul că vârful de săgeți au fost depuse invers în tolbă. Tot în acest mormânt, lângă brațul drept, a fost înregistrată o placă de os de formă convexă, de 13,4 cm lungime și 2,3 cm lățime, însă funcția acesteia - placă de os a mânerului arcului - nu a putut fi deslușită de Kisléghi.

Un alt rezultat al săpăturilor sale - pe care bransa arheologică l-a trecut cu vederea - îl reprezintă observațiile sale cu privire la mormântul 1 din movila II de la Pusta Bucova. În cazul fetei de la Pusta Bucova - movila II-M1-, a putut să observe că mormântul nu a fost orientat în direcția V-E, orientare clasică din secolul al X-lea, ci exact în direcția opusă, adică NE-SV. Totodată, pe baza inventarului mormântului de la Pusta Bucova - movila II-M1-, care cuprinde cerceul cu biluțe în șir, discurile de păr turnate și ajurate, aplica de centură utilizată secundar, se poate spune că reprezintă elementele clasice ale orizontului funerar feminin al „cuceritorilor maghiari” (vezi nota 1). În literatura de specialitate, orientarea inversă a fost interpretată ca atitudinea fricii față de revenirea mortului⁹. În mai multe articole am atras atenția că în mormântările inverse pot fi legate de superstiția reîntoarcerii morților doar în cazuri excepționale¹⁰. Nu susținem că în cazul în care procentul acestor morminte este unul nesemnificativ într-o necropolă, situația nu poate fi interpretată și în acest sens, dar aceasta este doar una dintre posibilități. În cazul mormântului de la Pusta Bucova - movila II-M1, nu este exclus să putem vedea semne arheologice ale unor procese sociologice mult mai complexe, ale căror deslușiri, numai cu ajutorul arheologiei, sunt imposibile.

³ Kisléghi Nagy 2010, 27.

⁴ Din punct de vedere topografic, cel mai apropiat mormânt în care curelele harnașamentului au fost decorate cu monede este cel de la *Kiskundorozsma-Hosszúhát-halom*. Bende, Lőrinczy, Türk 2002, 353, 366-367, fig. 10-11.

⁵ Jankovich 1835, 281-296.

⁶ Nagy 1890, 294; Nagy 1893, 320-322.

⁷ Jósa 1900, 216-221.

⁸ Kisléghi Nagy 1904, 417-421.

⁹ Kiss 1983, 158; Szabó 1964, 120-129; K.K. 1996, 39.

¹⁰ Gáll 2004-2005, 338-347; Gáll 2013, Vol. I, 597-601.

Alte observații de teren ale lui Kisléghi ar fi contribuit în mod esențial la o mai bună cunoaștere a ritualurilor funerare din secolul al X-lea, în cazul în care *Jurnalul* său ar fi fost publicat. O atare observație a lui se referă la prezența sicriului în cazul mormântului, probabil singular, de la Pusta Bucova - movila IX, cum descrie în jurnalul său¹¹. Cât de importantă este această observație a lui Kisléghi este demonstrat de stadiul cercetării: până la ora actuală în regiunea Banatului care aparține României nu a fost înregistrat un alt mormânt în care mortul să fi fost depus în sicriu.

De descoperirile sale norocoase ține și faptul că în mormântul 4 de la Pusta Bucova - movila V (Waltrich)-M4, alături de arme a fost depusă și ceramică. Din mormânt mai provin cinci aplici de formă romboidală, din bronz aurit, respectiv cinci vârfuri de săgeți și o bucată de fier, pe care Kisléghi a identificat-o ca structură a tolbei. Unul dintre aspectele ritualurilor funerare, mult dezbătut, este depunerea ceramicii în mormintele din secolul al X-lea. Principala caracteristică a mormintelor având inventar ceramic este prezența unui exemplar în morminte¹². De la începutul secolului trecut, depunerea vaselor în morminte a fost considerată mult timp ca un obicei „slav” (între susținătorii acestei teze s-a numărat și József Hampel), însă cu timpul creșterea numărului de descoperiri a avut drept consecință că Attila Kiss, într-un articol din 1969, a revizuit această problemă¹³. În analiza sa a arătat foarte clar că asemenea descoperiri nu sunt cunoscute doar din necropole cu un inventar sărac (considerate slave la rândul lor), ci și din necropole cu morminte având inventare de arme și resturi de cal; și în acest caz, așa cum am menționat anterior, vasul este asociat în mormânt cu vârfuri de săgeți.

Tot Kisléghi este cel care a documentat pentru prima oară în Banat un alt ritual funerar: în spatele craniului din mormântul singular de la Pusta Bucova - movila III, a fost depus un os de animal, probabil un femur de oaie.

Cu un veac în urmă, Kisléghi a recunoscut importanța cercetării pluridisciplinare. Din

Jurnalul său aflăm că a trimis multe dintre scheletele umane sau de animale la Institutul de Antropologie de la Budapesta, înființat în 1881¹⁴, sau la Școala Superioară Veterinară Regală Maghiară. Așa au ajuns la Institutul de Antropologie de la Budapesta scheletul din neolitic de la Pusta Bucova - movila IX, respectiv scheletele din secolul al X-lea de la Pusta Bucova - movila III, movila IV, Dudeștii Vechi - movila I, sau resturile calului (craniul și tibiile) de la Pusta Bucova - movila VIII. Trebuie să amintim și situația nefericită aflată în legătură cu analizele sale antropologice și anume faptul că Aurél Török a scris o analiză lungă despre scheletul III de la Pusta Bucova, pe care, însă, József Hampel nu a publicat-o, motivând că nu îl interesează materialul osteologic¹⁵. Din cauza acestei atitudini ostile a lui Hampel față de analizele antropologice (la care se adaugă relația sa personală nu tocmai bună cu antropologul budapestan), analizele lui Aurél Török privind scheletul mormântului singular de la Pusta Bucova - movila III au rămas necunoscute timp de un secol, până la publicarea acestora în 2010¹⁶.

Așadar, Gyula Kisléghi Nagy, prin descoperirile, observațiile, descrierile topografice exacte, prezentarea de o calitate foarte bună a materialului arheologic din secolul al X-lea, s-a înscris meritat printre pionierii arheologiei profesionale. Activitatea acestui arheolog, pe bună dreptate, poate fi comparată cu cea a lui András Jósá. Însă numele lui Kisléghi - spre deosebire de Jósá - aproape că a fost uitat.

Memoria culturală nu a fost niciodată dreaptă și ca profesioniști care se ocupă cu structurile și fenomenele trecutului suntem/trebuie/ar trebui să fim conștienți de aceasta. Subiectivismul a fost, este și va fi mereu, determinat și manipulat de foarte mulți factori. Acestui subiectivism i-a căzut victimă și memoria personalității lui Gyula Nagy Kisléghi.

¹¹ „Mormântul a fost împrejmuț în dreapta și în stânga de puternice urme drepte, brune, deci neatînse, de sicriu de lemn, iar sub schelet pământul a fost bătut ca să fie tare și drept”. Kisléghi Nagy 2010, 129.

¹² Cunoaștem doar câteva excepții în acest sens în necropola de la Ibrány-Esbóhalom, respectiv Alba Iulia - Stația de Salvare, necropola III. Ciugudean 2007, 243-262; Gáll 2013, Vol. I, 190; Gál 2014; Istvánovits 2003, 92-93, 355.

¹³ Kiss 1969, 175-185.

¹⁴ Langó 2007, 184, nota 102.

¹⁵ Vezi scrisoarea lui József Hampel: „Vă rog, eu la oase nu mă pricep, astfel că despre oase nu public nici măcar o literă”. Kisléghi Nagy 2010, 143.

¹⁶ Kisléghi Nagy 2010, 80-85.

GYULA KISLÉGHI NAGY AND THE ARCHAEOLOGY OF THE AGE OF "HUNGARIAN CONQUEST"¹

Erwin Gáll

Gyula Kislégghi Nagy being an "amateur" archaeologist² naturally could not pursue profound studies on any epoch. In spite of that, Kislégghi's work influenced or rather would have influenced the Archaeology of the age of conquest if the Diary carefully edited by him had been published or the professionals had noticed more his published observations.

During the discoveries between 1893 and 1909 Kislégghi, after searching 14 sites dug up cemeteries surely dated to the age of conquest and some probably dated to the same age, a small graveyard or possibly a lonely grave (Map 1. A-B).

He began the discovery of sites from the age of conquest in Tomnatic, where he dug up two graves in 1898 from mound I in Kis Hügel or Kleine Hügel, as it was called that time. On the basis of the Archaeological Diary the whole find, with the exception of one medal, got to the Hungarian Natural Museum. The three belt mounts, a big strap end and the lira-shaped buckle got there also in 1898, so it is very possible that they had belonged to the 2nd grave (Plate I).

Kislégghi's notice concerning the position of quiver in grave is still considered to be a great achievement. After the found of the first grave from the age of conquest, the researchers did not

recognize the role of the iron rods found near the skeletons for half a century. After Géza Nagy, who was the first in this field with the right analysis of the find in Piliny³ and András Jósa⁴, Kislégghi made a precise description of the situation of bow case in grave (Pusta Bucova/Bukovapuszta mounds III and VIII).

The orientation of the first grave from mound II of Pusta Bucova was also his achievement ignored at his time by the profession. Despite the fact that it was also published, we have not found any mention by other archaeologists. In case of the female grave in Pusta Bucova he observed that the corpse had not been disposed in W-E direction as the Hungarian conquerors did, but in E-W direction. At the same time on the basis of earrings with cast-beadrow pendant, the open-work pendants and the secondarily used belt mounts found in the grave in Pusta Bucova it can be stated that the person wore objects, jewellerys characterizing the furniture of female graves of classical horse-weapon burials.

The reverse oriented (E-W) burials are often explained in the literature with fear of the return of the dead⁵. Nevertheless, on the basis of data shown in our three studies⁶, the reverse E-W orientation cannot be related with this fear, or if so, only in exceptional cases. If there is only one E-W oriented grave in a cemetery, the cause could be ritual as in the case of this female grave from mound II in Pusta Bucova (NE-SW orientation). But it can also be an archaeological proof of cultural assimilation of the defeated population. Kislégghi's other notices also helped or would have helped us to get to know to a great extent the burial customs of the age of conquest. For instance, he observed the use of coffins in the weapon grave in Pusta Bucova-

¹ The archaeological inheritance of the 'conquering Hungarians' should not be regarded as ethnospecific but as a regional cultural 'conglomeration' which was characteristic of the Carpathian Basin in the 10th century. The archaeological finds that have been left for us from the 10th century Carpathian Basin, mainly finds from cemeteries, are not the relics of a community with a uniform identity, and definitely not the relics of an 'ethnic' group. The very subjective narrative sources themselves speak of a population in the 10th century that spoke at least two languages, but there are several sources which report the rapid structural integration of the Slavonic population. In more detail: K. K. 1996, 38; Bálint 2005, 37-56; Bálint 2006, 277-347; Gáll 2013, Vol. I, 637-640, 821-824, 880-881, 900-903, 905-907.

² On the evolution of the archaeology in Austro-Hungary Monarchy: Vékony 2003, 15-22. On the Béla Pósta's school of archaeology, see: Buday 1925, 5-17; Csorba 1969-1970, 117-146; Vincze 2014. We have to mention, that the *Banathian* archaeologists primarily had relations and cooperations with the archaeological school from Budapest. The clear signs of this collaboration are easily detectable also in Kislégghi's archaeological journal.

³ Nagy 1890, 294; Nagy 1893, 320-322.

⁴ Jósa 1900, 216-221.

⁵ Kiss 1983, 158; Szabó 1964, 120-129; K.K. 1996, 39.

⁶ Gáll 2004-2005, 338-347; Gáll 2010, 294-303; Gáll 2013, Vol. I, 597-601.

IX, Hunca Mare mound. The fact that it is the only known burial with coffin in Banath (belonging now to Romania) proves the importance of his discovery. He also managed to register a vessel in a weapon grave in Pusta Bucova, 4th grave mound V. From this grave we know as well five rhombus-shaped gilt bronze shift ornaments (we will deal with them later), five arrowheads and a piece of iron considered by Kislégghi as a part of a bow-case.

One of the significant aspects of burial customs of the age of conquest is the presence of ceramics containing food and drink in the graves. The only one earthen vessel furniture is the main feature of these graves⁷. The custom, considered as ‘Slavic’ till the beginning of last century, was registered from more and more cemeteries from the 10-11th centuries, therefore Attila Kiss refuted this thesis almost forty years ago⁸. In this case we believe it an important find, because the graves furnished with weapon and vessel are quite rare in the 10th century.

Kislégghi also noticed a burial custom, maybe first among the Banathian finds of the age of conquest: he found an animal bone, probably a sheep femur beyond the skull in the lonely weapon grave from mound III in Pusta Bucova.

The importance of multidisciplinary research nowadays becoming more and more fashionable was emphasized by Kislégghi hundred years ago. We know from the Diary that he sent human and animal skeletons from several funerals to the Anthropological Institute found in 1881 or to the institute of anatomy of the Hungarian Royal Veterinarian College. The Neolithic skeleton of mound IX in Pusta Bucova, the male skeleton of mound III, the skeletons of mound IV and the horse bones and skulls found in Antal Balthazar site of mound VIII and on mound of Dudeştii Vechi/Óbesenyő-mound I got to Budapest Anthropological Museum in this way.

Gyula Kislégghi Nagy considerably enriched the literature of the age of conquest with his discoveries, notices and exact descriptions of finds and topography. His work can be compared to his contemporary András Jósá's. Unfortunately the name of the Banathian archaeologist is almost entirely forgotten. His rediscovery is a great debt of the profession.

Translated by *László Oláh*

⁷ There are some exceptions, like e. g. grave nr. 164, Ibrány-Esbóhalom, or maybe some graves from cemetery III, Alba Iulia-Stația de Salvare. Ciugudean 2007, 243-262; Gáll 2013, Vol. I, 190; Gál 2014; Istvánovits 2003, 92-93, Pl. 84, 164/1-2.

⁸ Kiss 1969, 175-185.

BIBLIOGRAFIE

- Bálint 2005, Cs. Bálint, *Ki volt „magyar” a honfoglaláskorban és Szent István korában?* in: I. Romsics, M. Szegedy Maszák (Szerk.), *Mi a magyar?* Budapest (2005), 37-56.
- Bálint 2006, Cs. Bálint, *Az ethnosz a kora középkorban (A kutatás lehetőségei és korlátai) (The Ethnos in the Early Middle Ages [Possibilities and limits of research]), Századok 140/2 (2006), 277-347.*
- Barabási 2013, A. L. Barabási: *Behálózva. A hálózatok új tudománya.* Budapest 2013.
- Barabási, Albert 1999, A. L. Barabási, R. Albert, *Emergence of Scaling in Random Networks*, Science Magazine 286, 1999, 509-512.
- Bende, Lőrinczy, Türk 2002, L. Bende, G. Lőrinczy, A. Türk, *Honfoglalás kori temetkezés Kiskundorozsma-Hosszúhát-halomról, MFMÉ - StudArch 8 (2002), 351-402.*
- Buday 1925, Á. Buday, *Pósta Béla*, Dolg. Szeged 1 (1925), 5-16.
- Ciugudean 2007, H. Ciugudean, *Pottery offerings in the early middle age cemetery of Alba Iulia - "Stația de Salvare"*, in C. Cosma (Ed.), *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1st millennium AD. Cultural artefacts and local identities*, Vol. 10, Cluj-Napoca 2007, 243-262.
- Csorba 1969-1970, Cs. Csorba, *Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolája és a „Dolgozatok”, DMÉ 1969-1970, 117-146.*
- Dobos 2010-2011, A. Dobos, *Az erdélyi soros temetők lovastemetkezései*, in Zs. Körösfői (Szerk./Ed.), *Erdély és kapcsolatai a kora népvándorlás korában*, Molnár István Múzeum Kiadványai 3, Székelykeresztúr/Cristuru Secuiesc 2010-2011, 377-403.
- Gál 2014, Sz. S. Gál: *Gyulafehérvár 9-11. századi temetői*, Budapest 2014 (lucrare de doctorat).
- Gáll 2004-2005, E. Gáll, *Analysis and comparison of burial customs in the 10-11th century in the Transylvanian basin, Crișana and Banat, Dacia N.S. 48-49 (2004-2005), 334-454.*
- Gáll 2010, E. Gáll, *Burial Customs and the Question of 10th Century Population in the Transylvania Basin*, AAC 45 (2010), 271-314.
- Gáll 2013, E. Gáll, *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10-11. századi temetői (10th and 11th Century burial sites, stray finds and treasures in the Transylvanian Basin, the Partium and the Banat)*. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 6. Szerk.: Kovács L.-Révész L. Vol. I-II, Szeged 2013.
- Gáll 2014, E. Gáll, *Precursorii arheologiei profesionale din Transilvania. Gábor Téglás*, SCIVA 65/3-4, 2014, 219-293.
- Istvánovits 2003, E. Istvánovits, *A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori emlékműve (Das landnahme- und arpadenzeitliche Nachlassmaterial des Rétköz)*. Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán 2. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 4. Szerk.: Kovács L.-Révész L. Nyíregyháza 2003.
- Jankovich 1835, M. Jankovich, *Egy magyar hősnek - hihetőleg Bene vitéznek, - ki még a' tizedik század' elején, Sol fejedelemmel, I. Berengár császárnak diadalmas védelmében Olaszországban jelen volt, újdonna felfedezett tetemeiről, 's öltözetének ékességeiről*, MTTÉ 2 (1835), 281-296.
- Jósa 1900, A. Jósa, *Emlékek a honfoglalás korából*, ArchÉrt 20, 1900, 214-224.
- Kisléghi Nagy 1904, Gy. Kisléghi Nagy, *Lovas halomsírokról Torontálmegyében*, ArchÉrt 24, 1904, 417-421.
- Kisléghi Nagy 2010, Gy. Kisléghi Nagy: *Archaelógiai Napló*, Szeged-Temesvár 2010.
- Kiss 1969, A. Kiss, *Über die mit Keramik Verbundenen Bestattungsarten im Karpatenbecken des 10-11. Jahrhunderts*, MFMÉ 1969/2, 175-182.
- Kiss 1983, Kiss A., *Baranya megye X-XI. századi sírleletei*, Budapest 1983.
- K.K. 1996, *The Ancient Hungarians*, I. Fodor (Ed.), Budapest 1996.
- Langó 2007, P. Langó, *Amit elrejt a föld...A 10. századi magyarság anyagi kultúrájának régészeti kutatása a Kárpát-medencében*, Budapest 2007.

Nagy 1890, G. Nagy, *A magyar középkori fegyverzettről*, ArchÉrt 10, 1890, 289-301, 403-416.

Nagy 1893, G. Nagy, *A régi kunok temetkezése*, ArchÉrt 13, 1893, 313-323.

Szabó 1964, J. Gy. Szabó, *A keleti kereszténység egyik ismertetőjegye temetkezéseinkben*, JPMÉ 23, 1984, 83-97.

Vékony 2003, G. Vékony, *The history of archaeological fieldwork in Hungary*, in Z. Visy, (ed.), *Hungarian Archaeology at the Turn of the Millennium*, Budapest 2003, 15-22.

Vincze 2014, Z. Vincze, *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899-1919)*, Kolozsvár/Cluj-Napoca 2014.

Wallerstein 1974, I. Wallerstein, *The Modern World System. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, New York 1974.

Wallerstein 1980, I. Wallerstein, *The Modern World System II. Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy*. New York 1980.

ABREVIERI

ArchÉrt - Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat tudományos folyóirata (Budapest)

AAC - Acta Archaeologica Carpathica (Krakow)

Dacia N. S. - Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Serie (București)

DMÉ - Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (Debrecen)

Dolg. Szeged - Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged)

JPMÉ - Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)

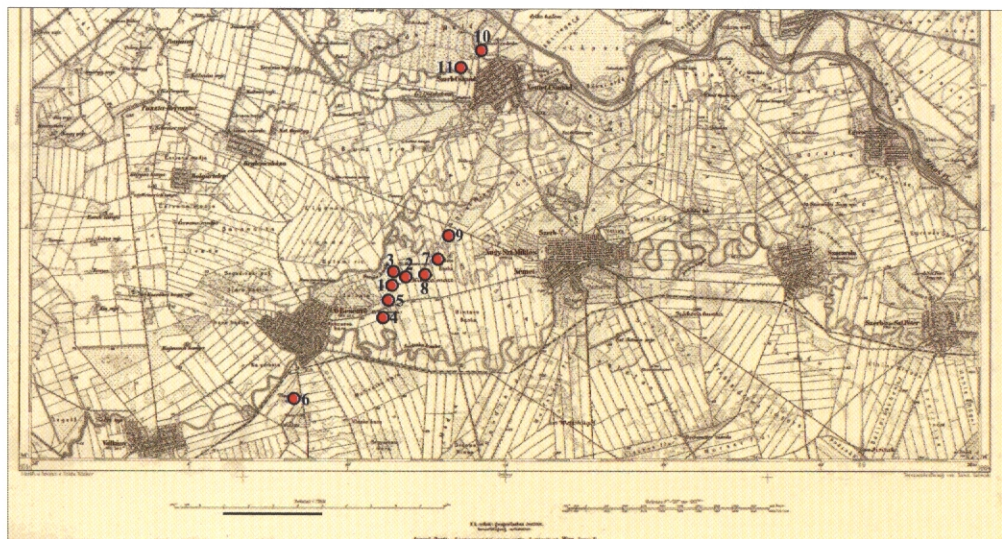
MFMÉ - A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)

MFMÉ - StudArch - A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve - Studia Archaeologica [nem Archaeologia] (Szeged)

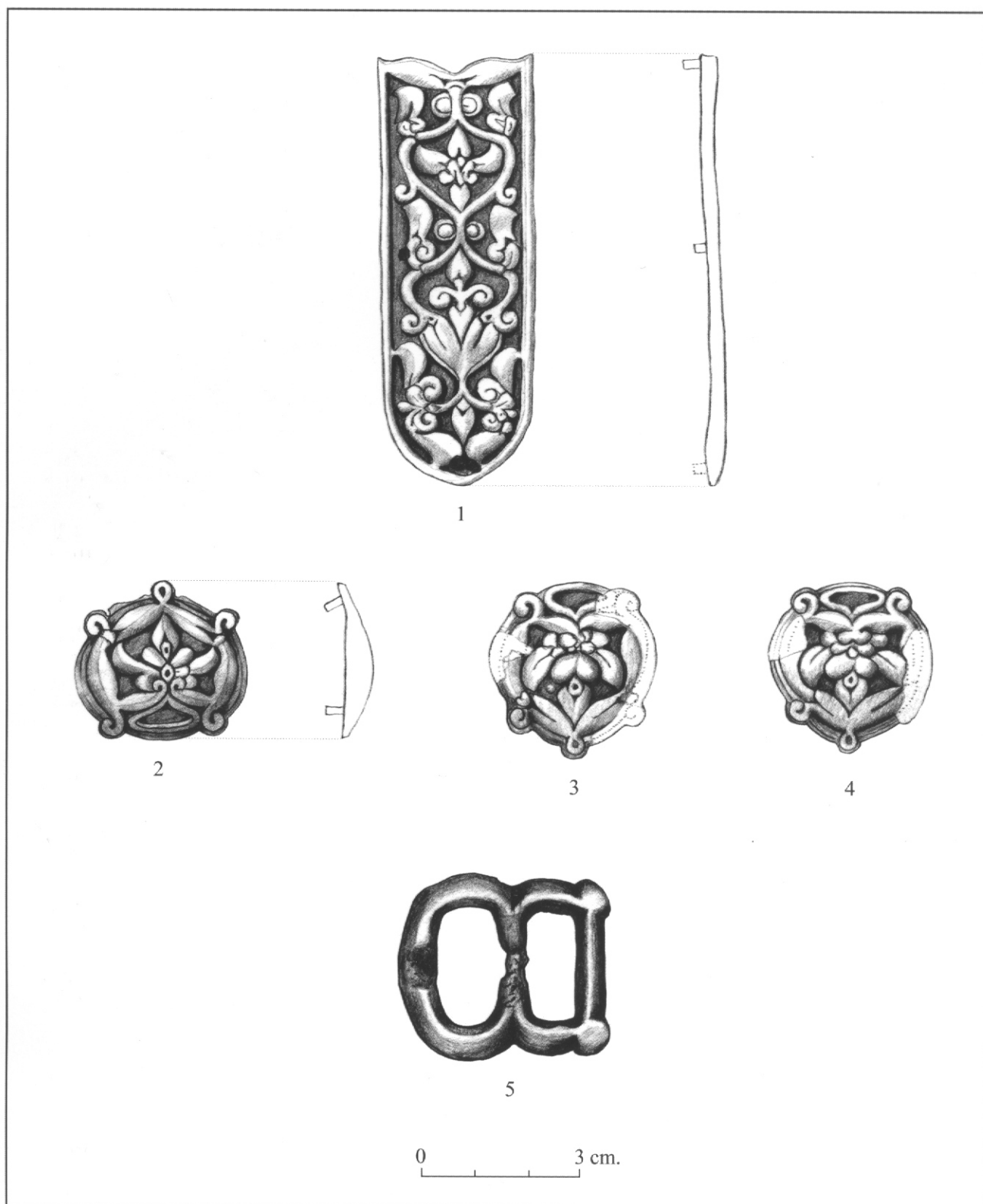
MTTÉ - Magyar Tudós Társaság Évkönyve (Buda)

SCIVA - Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie (București)

Századok - Századok. A Magyar Történelmi Társulat Folyóirata (Budapest)

Harta 1. A-B. Siturile funerare din secolul al X-lea cercetate de Gyula Kisléghi Nagy în zona Dudeștii Vechi
 1. Dudeștii Vechi-movila I; 2. Pusta Bucovina-movila II; 3. Pusta Bucovina-movila III; 4. Pusta Bucovina-movila IV;
 5. Dudeștii Vechi-movila V; 6. Pusta Bucovina-movila VI; 7. Pusta Bucovina-movila VIII, Anton Balthazar Walter; 8.
 Pusta Bucovina-movila IX, Hunca Mare; 9. Pusta Bucovina-movila V; 10. Cenadul Sârbesc-pământul
 comunității sârbești; 11. Cendaul Sârbesc-Poiana III

Pl. I. Tomnatic - Kleine Hügel, probabil mormântul 2: 1-5.
(dipă Gáll 2013, Vol. II, Pl. 194).